

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ของนายมี : ภาพสะท้อนการใช้พระพุทธศาสนา
สร้างความมั่นคงให้แก่แผ่นดินในรัชกาลที่ ๓
Nai Mi's Panegyric Poem in Praise of
King Rama III : A Reflection of the Use of
Buddhism to Stabilize the Kingdom of Siam

ปรีชญา ปานเกต*

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในช่วงที่
กรุงเทพยังเริ่มสถาปนามาได้ไม่นานนัก การศึกสงครามกับประเทศพม่าก็ยัง
สร้างความหวาดระแวงอยู่ไม่ขาดระยะ และที่สำคัญที่สุดคือ บ้านเมืองเริ่มเผชิญ
ปัญหาเกี่ยวกับการสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศในยุโรป และสหรัฐอเมริกา การสร้าง
ความมั่นคงแข็งแกร่งทางการเมืองการปกครอง และความสงบร่มเย็นให้แก่
แผ่นดินสยาม จึงเป็นพระราชกิจสำคัญของพระองค์ จากการศึกษากลอน
เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนายมี
มหาดเล็ก พบว่าพระองค์ทรงใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการบรรลुวัตถุประสงค์

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
เพชรบุรี

ที่ว่านี้ ด้วยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเอกประการ และการใช้ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้แก่พสกนิกร ทำให้พสกนิกรมีความสงบสุขภายใต้พระราชอำนาจและพระบุญญาบารมีของพระองค์ และบ้านเมืองก็สามารถอดพ้นจากหายนภัยทั้งภายในและภายนอกประเทศมาจนตลอดรัชสมัย

คำสำคัญ : กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธศาสนา ความมั่นคง

Abstract

King Rama III ascended to the throne not long after the re-establishment of the Kingdom of Siam. Wars against the Burmese were still a possibility. In addition, new difficulties arose in the relationship of the state with some European nations and the United States of America. To stabilize Siam politically and to make Siam a peaceful country became the King's first and foremost mission. The study of the Panegyric Poem in Praise of King Rama III, written by a royal attendant called Nai Mi, shows that the King used religion as the prominent tool to achieve his mission. The King took great care of Buddhism in every possible manner so that, through religious faith, the Kingdom's stability would be spiritually affirmed and the people would live in peace, and the monarch revered. Under King Rama III's reign, Siam was thus saved from internal conflicts and external invasions alike.

Keyword : Nai Mi's Panegyric Poem, King Rama III, Buddhism, stability.

บทนำ

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวรรณคดีของพระเกียรติ ผู้แต่งคือนายมี มหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓ แต่งขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ จ.ศ. ๑๑๙๕ ปีมะเส็ง (พ.ศ. ๒๓๗๖) แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาวจำนวน ๕๒๒ คำกลอน ตอนท้ายมีโคลงสี่สุภาพ ๑ บท เหตุที่นายมีแต่งกลอนเพลงยาวนี้ขึ้นปรากฏอยู่ในความตอนท้ายว่าเดิมนายมีเป็นมหาดเล็กข้างเขียน เกิดเบื่อนนายวิชาช่าง เห็นว่าตนเองชำนาญในด้านบทกลอน จึงแต่งเพลงยาวนี้ทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงเห็นความสามารถในทางกวี เพื่อจะทูลขอไปรับราชการเป็นอาลักษณ์ ความสำคัญของกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ คือการกล่าวถึงลักษณะพระราชมารยาทด้านศาสนาที่รัชกาลที่ ๓ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอเนกอนันต์ ซึ่งนายมีได้รู้ได้เห็นเองเพราะเป็นบุคคลร่วมสมัยและเป็นมหาดเล็กรับใช้ใกล้ชิด อันอาจจะทำให้เห็นภาพการใช้ศาสนาสร้างความมั่นคงให้แก่แผ่นดินในรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นอย่างดี

การเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของรัชกาลที่ ๓

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคตและไม่ได้ดำรงสืบมอบเวนราชสมบัติพระราชทานแก่เจ้านายพระองค์ใดให้เป็นรัชทายาท พระราชวงศ์กับเสนาบดีจึงต้องประชุมปรึกษากันตามธรรมเนียมโบราณว่า ควรเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ในครั้งนั้นบรรดาพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่คือพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเทพ และคณะเสนาบดีโดยเฉพาะกลุ่มสายตระกูลขุนนาง ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าควรยกราชสมบัติให้แก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เนื่องจากในเวลานั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ของรัชกาลที่ ๒ ที่ถือประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเรียม เจริญพระชันษากว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๑๗ ปี ทรงเปี่ยมด้วยวัยวุฒิ คุณวุฒิ ความรู้ ประสบการณ์และความสามารถในการบริหารราชการแผ่นดิน และทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๒ และทรงสนิทสนมกับพระบรมวงศานุวงศ์และกลุ่มขุนนาง อำนาจและบารมีส่วนพระองค์ที่มีอยู่ในราชสำนัก ทำให้

ผู้คนยำเกรงนับถือเป็นอันมาก ที่ประชุมราชวงศ์และเสนาบดี เห็นว่าควรถวายราชสมบัติแด่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

นอกจากบรรดาขุนนางฝ่ายไทยจะเห็นพ้องต้องกันให้เชิญเสด็จกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นเสวยราชย์ผ่านพิภพเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ในสายตาต่างชาติคือ บรรดาชาวยุโรปที่เข้ามาติดต่อดำขายกับสยามในตอนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ต่างลงความเห็นพ้องต้องกันว่า กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์นี้ ทรงมีอำนาจเข้าควบคุมกิจการสำคัญ ๆ ของกรุงสยามไว้ทั้งสิ้น ยอร์จ ฟินเลย์สัน (George Finlayson 1826 : 128 อ้างถึงใน เวลลา ๒๕๑๔ : ๓) ศัลยแพทย์และนักธรรมชาติวิทยาชาวสก็อต ซึ่งเดินทางเข้ามาในประเทศต่าง ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีน รวมทั้งราชอาณาจักรสยาม ได้กล่าวถึงพระองค์ไว้ว่า

กรณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความสงบสุขของประชากรราษฎรและบ้านเมือง กิจการหรือที่เกี่ยวกับการศึกษาสงครามก็ตาม ตลอดจนกรณีเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การตราพระราชกำหนดกฎหมาย การพระศาสนา การวางนโยบายปกครองบ้านเมือง และประชากรราษฎร การศาลสถิตยุติธรรม พระองค์เป็นผู้ควบคุมดำเนินการทั้งหมดโดยมิได้กราบบังคมทูลขอคำปรึกษา และเห็นชอบจากองค์พระมหากษัตริย์

ทัศนะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้ทรงกำกับราชการในหน่วยงานสำคัญของแผ่นดินทั้งสิ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะทรงเป็นพระโอรสองค์โต ทรงพระปรีชาสามารถและทรงสุเมธคัมภีรภาพเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระราชบิดา จึงทรงได้รับตำแหน่งสำคัญๆ เรื่อยมา จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford 1967 : 408 อ้างถึงใน วราภรณ์ จิรัชยัคคดิ์ ๒๕๔๗ : ๑๒-๑๓) ซึ่งเดินทางมาเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวถึงกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ว่า

เรื่องราวการไม่ว่ากรมกองใด อยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งสิ้น พระองค์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ในพระราชภารกิจที่พระองค์ทรงได้รับมอบหมายเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสงบสุขของบ้านเมืองหรือการสงคราม การติดต่อกับต่างประเทศหรือกฎระเบียบของ

บ้านเมือง การกำหนดนโยบายหรือความยุติธรรม จะเป็นไปตามพระ
ประสงค์ของเจ้านายพระองค์นี้ทั้งสิ้น

จากบันทึกข้อมูลนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการวราชากร
ของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อ
ค้าขายกับสยามในยุคนี้ และสะท้อนภาพของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ที่สมควรได้รับ
การบรมราชาภิเษกให้เป็นพระมหากษัตริย์สยามสืบต่อจากสมเด็จพระราชบิดาได้อย่าง
ชัดเจน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์สยามกับพระพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และรัฐมีอยู่อย่างใกล้ชิด พุทธศาสนายอมรับและ
สนับสนุนการมีพระมหากษัตริย์ว่า ทรงมีฐานะเป็นจักรพรรดิราช คือเป็นจักรพรรดิทั้ง
ในทางโลกที่ต้องทำสงครามกับผู้ที่จะเป็นอริกับพุทธศาสนา และทรงเป็นจักรพรรดิผู้พิทักษ์
และปกป้องพุทธศาสนาโดยทรงเป็นพุทธมามกะด้วย ประเพณีทางพุทธศาสนายอมรับว่า
พระมหากษัตริย์คือสมมุติเทพ ซึ่งหมายถึงว่าทรงเป็นมหาบุรุษที่ทรงบำเพ็ญบารมีและ
พระราชกรณียกิจโดยความเพียรธรรม ต้องทรงบำเพ็ญทานและกุศลแก่สมณชีพราหมณ์
และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน คือเป็นกษัตริย์และพระธรรมราชาที่ต้องทรงคุณธรรมถึง ๑๐
ประการหรือที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรม ดังมีความเชื่อที่ปรากฏในตำนานต่าง ๆ ว่า เมื่อใด
ธรรมมิกราชผู้ทรงทศพิธราชธรรมได้เสวยราชย์ปกครองแผ่นดิน พุทธศาสนาก็จะรุ่งเรือง
(ปราณี วงษ์เทศ ๒๕๔๓ : ๔๕-๔๖)

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงมีลักษณะทางศาสนาเห็นได้จากความเชื่อที่ว่า
บ้านเมืองจะมีความทุกข์หรือความสงบสุขขึ้นอยู่กับการสร้างสมบุญบารมีของพระ
มหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์จึงต้องทำบุญและสร้างสมบุญต่อเนื่องกันไป (ชาญวิทย์
เกษตรศิริ ๒๕๑๖ : ๔๓๘-๔๓๙) ดังนั้นนอกจากพระมหากษัตริย์จะทรงยึดหลัก
ทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมืองแล้ว ยังต้องทรงเป็นองค์อุปถัมภ์บรรพบุรุษ
ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การสร้างและบูรณะวัดวาอาราม การบริจาคทาน พระราชทรัพย์
ส่วนใหญ่จึงใช้ในการบำรุงพระพุทธศาสนา (พรเพ็ญ ยันตระกุล ๒๕๑๗ : ๘)

นอกจากนี้ในแนวคิดพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ถือว่าพระมหากษัตริย์ คือ

นิรมานกายหรืออวตารแห่งพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญมหาบารมีที่คอบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของเหล่าปวงประชาราษฎร์ ทรงเป็นผู้ปกครองที่เปี่ยมไปด้วยหลักธรรมเพื่อยังความร่มเย็นผาสุกมาสู่มวลพลกนิกรและแผ่นดิน เป็นผู้นำพาประชาชนของพระองค์ข้ามพ้นห้วงแห่งความทุกข์เข็ญ ทรงเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อความสุขของผู้อื่น เหมือนกับการบำเพ็ญบารมีให้เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้นไป (คุณธรรม จริยธรรม ตามรอยพระโพธิสัตว์ ๒๕๕๐ : ๕๙)

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นเสวยราชสมบัติ พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจไว้มากมาย พระราชภารกิจต่าง ๆ ที่ทรงเคยปฏิบัติ และที่ทรงปฏิบัติต่อเนื่องไปจนสิ้นรัชกาลคือการพระศาสนา ซึ่งคงเป็นส่วนเสริมและสนับสนุนให้พระองค์สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่แผ่นดินได้ เนื่องจากแนวคิดของคนในสังคมไทยที่เชื่อว่าผู้ที่ดำรงฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ได้นั้นต้องเป็นผู้ที่สั่งสมบุญไว้มาก สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมในการปกครองบ้านเมือง และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยตลอดนับแต่ก่อนเสวยราชย์ (วรสารณ จิวชัยศักดิ์ ๒๕๔๗ : ๑๘)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปณิธานที่สำคัญอย่างหนึ่งนอกเหนือไปจากการปกครองบ้านเมือง คือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระองค์มีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนายิ่งนัก โดยมีพระราชดำริว่าการสร้างถาวรวัตถุเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง พระองค์ไม่ใช่ผู้เดียวเท่านั้นที่สร้างวัด พระองค์ยังทรงชักชวนและสนับสนุนเหล่าขุนนางและราษฎรของพระองค์มาช่วยกันสร้างวัด โดยผู้ใดที่สร้างวัดก็อาจได้รับบรรดาศักดิ์ ดังนั้นรัชสมัยของพระองค์จึงมีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดมากแห่งอย่างเด่นชัดกว่าทุกรัชกาล ดังความในกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนายมี มหาดเล็ก พรรณนาว่า

ทูลเรื่องอื่นมิได้ขึ้นเหมือนเรื่องวัด เวียนแต่ตรัสถามไต่ให้ไผ่ฝัน
ถึงวัดนั้นวัดนี้เป็นนิรันดร์ ถึงเรื่องปั้นเขียนถากสลักกลึง

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๔๑)

ความตั้งมั่นพระราชหฤทัยใส่ในพระพุทธศาสนาี้ ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ๒๕๓๗ : ๓๒๘) เกี่ยวกับพระราชปราชญ์ของรัชกาลที่ ๓ ตรัสกับพระยาศรีสุริยวงศ์เมื่อคราวไถ่จะสวรรคตว่า

...ทุกวันนี้คิดสละห่วงใยได้หมด อาลัยอยู่แต่วัดวา สร้างไว้ใหญ่โต
หลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยทำนุบำรุง เงิน
ในพระคลังที่เหลือจ่ายใช้การแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสักหมื่น ๑ เกิด
ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินแล้ว ให้ช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ให้ช่วยทำนุบำรุง
วัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย

การที่พระองค์มีพระราชปรารภเกี่ยวกับเรื่องวัดวาอารามต่างๆ ที่ทรงสถาปนา
ไว้นี้ เชื่อมโยงให้เห็นถึงพระราชจริยาวัตรสำคัญของพระองค์ที่ทรงปฏิบัติมาตลอด
รัชสมัย คือ ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกที่มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสมั่นคงอย่างยิ่งใน
พระพุทธศาสนา นอกจากจะทรงได้รับบรรพชาอุปสมบท ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย
ตามพระราชประเพณีแล้ว ยังทรงสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ มาตั้งแต่
ยังทรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้วก็ทรง
ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุด้วยจตุปัจจัย
ไทยธรรม และส่งเสริมให้พระสงฆ์เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรม โปรดให้มีการสร้าง
พระไตรปิฎกและฎีกาต่างๆ เป็นจำนวนมาก ควบคุมไปกับการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์
พระอารามน้อยใหญ่ถึง ๕๓ แห่ง อันทำให้ทรงมีพระสถิติรักถึงแต่พระราชกุศลที่ทรง
บำเพ็ญมาตลอดพระชนม์ชีพแม้ในขณะที่ในห้วงยามที่จะสิ้นพระชนม์ชีพ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพระศาสนา

หากพิจารณาถึงปัจจัยสภาพบ้านเมืองอันแตกต่างในแต่ละรัชสมัย กล่าวได้ว่า
ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เป็นช่วงระยะเวลาที่สภาพ
บ้านเมืองมีปัจจัยความพร้อมในหลายๆ ด้าน ยังผลให้มีการสร้างวัดวาอารามและ
บูรณปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง การบำรุงพุทธศาสนาเป็นรายจ่ายประจำที่รัฐให้ความสำคัญ
อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะอยู่ในช่วงของสงครามก็ตาม

ปัจจัยความพร้อมเหล่านั้นอาจได้แก่ การศึกสงครามที่มีอยู่บ้างแต่ไม่รุนแรงนัก
รายได้แผ่นดินจำนวนมากที่เกิดจากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติส่งผลต่อเศรษฐกิจ
ที่ดีตลอดรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งได้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการเศรษฐกิจของประเทศใน
รัชสมัยของพระองค์มีความมั่งคั่งมั่นคงยิ่งกว่ายุคใดๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทรงทำนุบำรุง

การพาณิชย์ ได้มีการติดต่อกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกับประเทศจีนอย่างกว้างขวาง มีเรือสำเภาที่เป็นเรือสินค้าหลายร้อยลำส่งออกไปทั้งมลายู สิงคโปร์ และอื่นๆ รายได้หลังไหลเข้ามาเป็นงบประมาณบำรุงแผ่นดินเต็มที่ ข้าราชการได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือนเป็นครั้งแรก

การพระราชทานเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เนื่องจากในสมัยนั้นข้าราชการทุกคนยังไม่มีเงินเดือน เบี้ยหวัดนี้รัฐจ่ายให้แก่ข้าราชการเพียงปีละครั้งมากน้อยต่างกันตามตำแหน่งของข้าราชการและสถานะทางการเงินของแผ่นดิน ซึ่งรายจ่ายทั้งการทำนุบำรุงศาสนาและการพระราชทานเบี้ยหวัดให้ขุนนางนี้ เป็นเรื่องที่รัฐให้ความสนใจมากเพราะมีผลต่อเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ (วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ ๒๕๔๗ : ๑๐๑-๑๐๓)

๑. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระสงฆ์

จักรวรรดิวัตร ข้อหนึ่งคือ ให้ทำนุบำรุงสมณพราหมณ์และนักบวช ซึ่งแสดงถึงฐานะที่มีต่อศาสนาว่าทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก เหตุที่กำหนดเช่นนี้ก็เพราะท่านเหล่านั้นมีหน้าที่สั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซึ่งเท่ากับทำหน้าที่อันสำคัญให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน (ปรีชา ช้างขวัญยืน ๒๕๔๒ : ๑๐๕) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนอย่างมาก พระองค์ทรงบาตรทุกเช้าและถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์เป็นประจำมิได้ขาด แม้วันที่ทรงประจวรพระยอดก็ยังทรงทนต์รากตราพระวรกายมาทรงบาตร นายมืกล้าวถึงพระราชกิจรายวันของรัชกาลที่ ๓ ว่า

ที่ทรงบาตรมิได้ขาดองค์ศาสดพระ ราชาคณะและอันดับสลับเหลือง

เป็นแววเวียนเปลี่ยนวัดจังหวัดเมือง อเนกเนื่องบิณฑบาตไม่ขาดวัน

ทั้งข้าวกับสรวพรพรพรพรพรส ล้วนสวยสดมีครบเครื่องขบฉัน

แต่ละองค์ทรงใส่ลงให้พลัน จนพูนขึ้นข้าวขาวพอเข้าเพล

วันละร้อยไม่ถอยพระกุศล ไม่ประคดเลือกหน้ามหาเถร

เสมอกันชั้นหนึ่งถึงสามเถร จนสิ้นเกณฑ์บิณฑบาตทรงอัตรา

ไม่เว้นวันจนชั้นประจวรพระยอด ก็ไม่ทอดข้าวบาตรที่ปรารถนา

ผู้ดำรงทรงทนต์เวทนา เข้าอุตสาห์มิให้ขาดทรงบาตรทานฯ

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒๙-๓๐)

๕๖ ปรัชญา ปานเกิด

ความเชื่อแม่พระราชหฤทัยที่จะทำนุบำรุงพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
นี้ ทำให้ “พระสงฆ์เถระเถรวาทพอเข้าถึง ออกอัดอั้นเบียดบาตรอยู่ฉาดฉาน” และ “ทั้ง
ศิษย์น้อยพลอยซ้ากับสามเณร ทั้งเข้าเพลอิมใจไปพุททองค์” (กลอนเพลงยาวสรรเสริญ
พระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๑๘-๑๙)

เมื่อถึงวัดพระแปดคำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดฯ
ให้นิมนต์พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ครั้งละ ๑๐๐ รูปลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันตามลำดับมา
เจริญพระพุทธรูปที่ท้องพระโรงและพระมหาปราสาท โดยเฉพาะวันตรุษสารทสงกรานต์
และวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ก็จะมีพระสงฆ์เพิ่มขึ้นไปอีก จากนั้นก็ทรงถวาย
ภัตตาหารคือ ข้าวยาคุ ข้าวแช่ ข้าวปายาส กระจาสารท และข้าวทิพย์ แก่พระสงฆ์
ทั้งนั้นเป็นประจำ กลอนเพลงยาวพรรณนาว่า

บ้นณวัธฐมฺมีนิมนต์ฉัน	เป็นนิรันดระเลียงพระสงฆ์
ทั้งพระโรงแลปราสาทไม่ขาดคง	แต่ล้วนองค์ถนาราชคณะ
บาเรียนขรัวทั่วทั้งอันดับฉัน	ไม่วั้นวันธฐบ้นณระ
เป็นเวรเวียนเปลี่ยนกันนิรันดระ	ตามคณะวาวุโสเอกโทตรี
ถวายเครื่องสุทธาภะยาหาร	ทั้งควาวหวานอุซารสอันสดศรี
วันละร้อยถอยบ้างกลางทิว	ยามดีติสารทสุดตรุษสงกรานต์
นักขัตฤกษ์สุริย์จันทรวันวิสา	นิมนต์มาเกลื่อนกลาดราชฐาน
ทิวคูนพูนเทศตามเทศกาล	กระจาหารเนนมะระดมทิว
ทั้งยาคุข้าวแช่แลปายาส	กระจาสารทข้าวทิพเกษมศรี
ทั้งเครื่องเทียบเรียบเรียงผะเดียงดี	พูนทิววิสาขธฐบ้าน

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒๖-๒๗)

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศลโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่อง
ธฐบริวารแก่พระสงฆ์ในวาระและโอกาสต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก กลอนเพลงยาวกล่าว
ถึงการบำเพ็ญพระราชกุศล ดังนี้

ครั้นถึงวันธฐบ้นณวัธ	พูนทิววิจาคคฉลากของ
เครื่องบูชากระถินมีดโกนของ	รูปเทียนรองเท้าพัตยานต์ธฐาม

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๐ (๒๕๕๑) ฉบับที่ ๒ ๕๗

จิบเจี้ยวทั้งอั้งโล่เสื่อโอมอน สบงจัวร์ไม้เท้ากระเป๋าย่าม
เครื่องซาร่มโคมขวดน้ำมันตาม ยาแก้ไข้โงจามทำประทวน
ถวายเป็นพระสงฆ์องค์อันดับจับฉลาก ประมาณมากหลายวัดจัดของขนาน
เป็นเวรเวียนเปลี่ยนอาวาสองค์ศาล ฉลากทานถวายไปได้ทุกองค์

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๑๙-๒๐)

กลอนเพลงยาวนี้กล่าวถึงรายการสิ่งของที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระภิกษุสงฆ์ว่ามี กระโถน มีดโกน ชงรูปเทียน รองเท้า พัด ยานต์ถู่ ซาม จิบเจี้ยว เต้าอั้งโล่ เสื่อ โอ หมอน สบง จัวร์ ไม้เท้า กระเป๋า ย่าม เครื่องซา ร่ม โคม ขวดน้ำมัน ยาแก้ไข้ ยาแก้ไอ โดยการจับฉลากผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในแต่ละวัด

ในรัชกาลของพระองค์ยังทรงกำหนดให้พระเปรียญนักธรรมสอบเพื่อส่งเสริมให้มีพระเถระที่ทรงคุณวุฒิสูง ประดับเป็นอาภรณ์แห่งพระบวรพุทธศาสนา ยิ่งกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถวายนิยัตินักพระราชาคณะ พระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญและพระสงฆ์ที่อยู่ในพระอารามหลวงแต่ละปื๊อกเป็นจำนวนมาก กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพรรณนาว่า

บ้างเรียนมูลเรียนคัมภีร์อยู่มีฉาว ตั้งแต่เข้าจนบ่ายไม่วายเสียง
ที่แม่นยำจำได้ออกไล่เสียง แล้วซุบเสียงเป็นมหาแลบาเรียน
ถวายปัจจัยไตรปิฎกได้ขาด ที่เณรราชบัณฑิตพินิจเสียดียร
ให้บิณฑบาตในพระราชวังเวียน บำรุงเพียรปัญญาวิชาธรรม
ที่เรียนน้อยพลอยเพียรเล่าเรียนกล้า ด้วยพระศรัทธาเลี้ยงซุบอุปัถม์ภัก
เพราะพระราชกุศลเป็นต้นนำ พระสัทธรรมจึงฟังอยู่รุ่งเรือง

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒๙)

พระราชภารกิจทั้งหมดนี้ทรงกระทำต่อเนื่องมาโดยตลอดจนถึงรัชกาล สุริยทัตธีรศาสดา (๒๕๔๘ : ๑๗๙) กล่าวถึงงบประมาณรายจ่ายเกี่ยวกับพระสงฆ์ว่า งบประมาณที่ตั้งไว้เป็นประจำเหมือนอย่างในสมัยรัชกาลที่ ๒ โดยที่รัฐบาลจะตั้งไว้ประมาณเดือนละ ๑๐๐ บาท สำหรับทำอาหารถวายพระสงฆ์ และอีกเดือนละประมาณ ๑๐๐ บาท

๕๘ ปรัชญา ปานเกตุ

สำหรับพระสงฆ์อาพาธ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๓๑) รัฐบาลซื้อข้าวสารถวายพระสงฆ์องค์ละ ๑ สลึงต่อเดือน (ปีละ ๓ บาท) พระสงฆ์ ๗,๔๔๓ องค์ ลี้เงิน ๒๒,๓๒๙ บาท

๒. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการสถาปนาและปฏิสังขรณ์พุทธศาสนสถาน

การสถาปนาพระอารามนั้นได้รับความนิยมแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยของพ่อ กั้วยไม้ ณ อยุธยา (๒๕๓๗ : ๔๗) ได้สรุปวัตถุประสงค์ในการสร้างไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การสร้างเพื่อให้เป็นวัดประจำตระกูล คือ เป็นที่บำเพ็ญกุศลและบรรจจริยาตของสมาชิกในสกุล เป็นคติที่นิยมมากในสมัยอยุธยา จนกล่าวกันว่าสร้างวัดไว้ให้ลูกมีที่วิ่งเล่น

๒. การสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว

๓. การสร้างวัดด้วยศรัทธาความเชื่อเรื่องบุญกรรม และเชื่อว่าการทำบุญอย่างใดก็ได้รับผลบุญไม่เท่ากับการทำบุญไว้แก่พระศาสนา การเชื่อว่าการทำบุญเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ก็ได้รับอานิสงส์สูงเช่นกันเพ็งจะเป็นที่เข้าใจและยอมรับกันไม่นานนัก

จากระยะเวลา ๔๔ ปีตั้งแต่สร้างกรุงเทพฯ วัดวาอารามที่ก่อสร้างไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เริ่มมีความเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา เมื่อถึงสมัยของพระองค์จึงต้องเร่งซ่อมสร้างทำนุบำรุงเพื่อหยุดการบอบสลายเสื่อมโทรมของวัดวาอารามต่าง ๆ ประกอบกับในยุคนี้โรคสมบัตินต่าง ๆ บริบูรณ์ขึ้น เพราะการค้าขายเจริญขึ้นกว่าก่อน ทำให้มีผู้มีฐานะดีเป็นเศรษฐีเกิดขึ้นมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นสมัยที่มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีการสร้างวัดใหม่ ๕ วัด และปฏิสังขรณ์อีก ๖๐ วัด เฉพาะในปี ๒๓๗๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงซ่อมแซมวัดถึง ๑๙ วัด ลี้ค่าใช้จ่ายประมาณ ๑,๓๐๐ ชั่ง (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๔๐) อ้างถึงใน วราภรณ์ จิรัชยัคคี ๒๕๔๗ : ๒๖) ซึ่งวัดอุตุสถานี่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาทั้งที่ทรงสร้างขึ้นใหม่และที่ทรงปฏิสังขรณ์นั้นมีมากมาย อันประกอบด้วย พระอารามทั้งที่ทรงสร้างใหม่และที่ทรงบูรณะพระเจดีย์ พระพุทธรูป และพระไตรปิฎก

พระอารามและพระเจดีย์

พระอารามที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาและบูรณปฏิสังขรณ์นี้ กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติได้กล่าวถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในอันที่จะทำนุบำรุงพระอารามที่ชำรุดทรุดโทรมให้ดีขึ้นว่า

ครั้นเสร็จสรรพจ้างสร้างพระอาวาส	ทั่วพระราชนิเวศน์เขตสถาน
ที่เส้าหมองทองมัวและรั้วราน	โบสถ์เจดีย์วิหารแลการเปรียญ
ทั้งกุฎิที่ฐานสะพานเขื่อน	ที่หลุดเลื่อนสร้างใหม่ให้เสถียร
ทั้งพระปรางค์พระระเบียงเจี๋ยงเวียน	ที่หักเหี้ยนเปลี่ยนใหม่ไปไผ่เดิม
ทั้งหอไตรหอรบทั้งโรงกรก	ที่ปรักหักพังก็สร้างเสริม
ที่ขาดค้ำสร้างเก่าแต่เค้าเดิม	ก็สร้างเพิ่มลงใหม่ให้ใหญ่ล้น
ทั้งศาลาหน้าหลังก็สร้างแทรก	ทำแปลงแปลกปลูกใหม่มิให้สูญ
ที่ลานลุ่มภูมิวัดก็จัดพูน	ที่เนินนูนเกลี่ยปราบให้ราบเรียบ

.....

ไม่เลือกว่าวัดไหนให้อู่สร้าง	เห็นไรยร้างแล้วก็จัดเป็นวัดหลวง
เที่ยวซ่อมแปลงแต่งตั้งสิ้นทั้งปวง	ร่ำแต่ดวงทวรัพย์สร้างไม่ว่างวัน...

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๓๗-๓๙)

ส่วนศาสนสถานสำคัญในหัวเมืองที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยของพระองค์ คือมณฑปพระพุทธบาทที่เมืองสระบุรี พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ๒๕๓๗ : ๓๙๔) กล่าวไว้แต่เพียงว่า “พระพุทธรูปที่เมืองปริมตะปะ* นั้น พระมณฑปชั้นในไฟไหม้ โปรดให้พระยาพิชัยสงคราม (เพ็ชร) ขึ้นไปทำใหม่ ทั้งมณฑปชั้นนอกซ่อมแซมด้วย สถาปนาให้งามดีดังเก่า” แต่กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพรรณนาไว้อย่างละเอียดลออ ว่า

ตั้งแต่เดิมเริ่มการได้ผ่านเมือง ก็เปลี่ยนเครื่องพุทธรูปพระศาสดา
มณฑปสบสมัยยังให้อนุ้ยน้อย ที่เส้าสร้อยแซมใหม่ให้แน่นหนา

* กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร อธิบายว่าคือชื่อเดิมของเมืองสระบุรี

เสาเพดานบานผนังทั้งหลังคา
แล้วด้วยเหล็กขันดินกมกรัก
แล้วปิดทองล่องชาดกระจ่างแสง
กระดิ่งรายชายคาระย้าย้อย
เสียงเสนาะเพราะขานประสานกัน
ที่บัวนงายปลายเสาก็เพราพริ้ง
พื้นเงินเก่าเบาบางก็สร้างทวี
พระมณฑปน้อยในก็ใหม่อ่อน
ล้วนลวดลายพรายพราวดูวาววาม

ยอดช่อฟ้าผ่าซุ้มทองแดง
บันสัถ์กลายลวดรดตำแหน่ง
กระจ่างแสงจับสัตรีวิวรรณ
โพธิ์ทองห้อยคอยลมระดมผัน
ทั้งคืนวันบรรเลงดังเพลงดี
ผนังกิ่งก้านแย่งเป็นแสงสี
เล่นบัดกรีผดเปลี่ยนให้เลียนงาม
แล้วด้วยทองแกมแก้วแวออวาม
แต่ฐานงามถึงยอดตลอดปี

แล้วมอบเวนเกณฑ์คนให้ปรนนิบัติ
ปะชาวนายไพร่บ่าวเป็นเค้ามูล

เป็นเลขวัดพุทธบาทไม่ขาดสูญ
ให้เพิ่มพูนปรนนิบัติอยู่ตรา

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๓๓-๓๕)

นอกจากนี้ยังทรงเปลี่ยนนามวัดที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์อีกด้วย นายมีกล่าวถึง
เรื่องทรงเปลี่ยนชื่อวัดบ้างและคงชื่อเดิมไว้บ้าง ดังนี้

แล้วเปลี่ยนขนานนามวัดที่จัดสร้าง ให้คงอย่างภูมิฐานที่เรียกตาม

วัดทองนั้นชื่อสุวรรณทาราม
วัดแจ้งแปลงสมญาตามอาวาส
วัดเลียบราชบูรณะเรียกประจำ
ขนานนามงามวิเศษเศวตฉัตร
วัดประโคนอินชื้อดุสิตพลัน
วัดบางจากชื้อภคินีนาถ
วัดนครเขื่อนขันธ์พันทวี
แต่วัดกลางวัดระฆังทั้งวัดกฎ
ทั้งวัดเกาะก็จำเพาะอยู่คงนาม
ทั้งวัดสมอรายไม่กลายชื้อ
ถ้วนสิบเก้าเข้าทั้งวัดเครือวัลย์

วัดนาคนามชื้อว่าพระยาทำ
อรุณราชธารามอันงามข้า
วัดบางลำภูล่างเรียกต่างกัน
วัดหมุ่ผดชื้อว่าอับสรสวรรค์
วัดพลับนั้นชื้อราชสิทธิ
ท้ายตลาดโมลีโลกเฉลิมศรี
ลงบัญญัติชื้อวัดโปรดเกศงาม
ไม่สมมุติชื้อเสียงเรียงสนาม
ทั้งอารามวัดสระเกศก็เพศกัน
วัดคอกกระบือคงเดิมไม่เจิมขวัญ
สารพันจำรัสสวัสดิ์

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๔๙-๕๐)

ในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในรัชสมัยของพระองค์ กล่าวได้ว่า มีลักษณะเฉพาะที่ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำรัชกาลที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม” เป็นการผสมผสานกันระหว่างศิลปะไทยกับศิลปะจีน รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมนี้ สันนิษฐานว่าปรากฏรูปแบบขึ้นครั้งแรก ณ วัดราชโอรสาราม ซึ่งเป็นวัดที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีความเป็นไปได้ว่าเมื่อเป็นวัดที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างหรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยพระองค์เอง พระองค์จึงทรงสามารถเป็นผู้กำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมแก่วัดนั้นได้ โดยทรงสร้างให้มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากแบบประเพณีนิยม สังเกตได้ว่าวัดวาอารามที่เป็นแบบพระราชนิยมจะไม่มีเครื่องไม้ที่เป็นซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และหน้าบันก็จะก่ออิฐถือปูนประดับงานปูนปั้น หรือกระเบื้องเคลือบแทน เพื่อให้มีความทนทาน เรียบง่าย และสะดวกในการดูแลรักษา กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติฯ พรรณนาความตอนนี้นำ

ให้นายช่างร่างแผนที่ถวาย	ไม่แยบคายเขินขัดให้จัดสรร
ทรงประดิษฐ์คิดสร้างลงอย่างกัน	ล้างเหมาะมะมันอิฐไม่มีใครเปลือง
ใบระกาหน้าบันสุวรรณปิด	ไม่ทนฤทธิ์ฝนรดก็ปลดเปลื้อง
กระจากเจียนเปลี่ยนผลัดจำรัสเรือง	ทั้งขาวเหลืองเขียวแดงแลแสงคราม

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๓๙)

พระพุทธรูป

เรื่องการทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาในส่วนของพระพุทธรูป สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำคือการโปรดฯ ให้เชิญพระพุทธรูปที่ชำรุดหักพังตามหัวเมืองต่าง ๆ ลงมาหล่อซ่อมแซมที่กรุงเทพฯ โดยมีโรงหล่อแต่งพระพุทธรูปโดยเฉพาะ เมื่อปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่หักพังจนสมบูรณ์ดีแล้ว ทรงอุทิศถวายไปยังพระอารามสำคัญ เป็นการต่ออายุพระพุทธรูปได้อีกโสดหนึ่ง กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพรรณานำว่า

ที่โรงหล่อต่อแต่งพระพุทธรูป	ที่เสรำชูปมัวหมองไม่ผ่องใส
พระบูรณบ้านเก่าครวากลี	ตกอยู่ที่เมืองร้างวัดดั้งเดิม
ถูกแดดลมจมน้ำล้นชำรุด	ไปชนชุดมานูระเฉลิมเสริม
ที่ต่างพร้อมร่อยหรอก็ต่อเติม	พระพักตร์เจิมจุณพระศอต่อพระกร

พระนาภีพระนลาฎพระบาทหัตถ์ ที่วัดนิมมานรณะปฏิสังขรณ์
พระประธานพระไสยาสน์ลีลาศจร ออกซบซ้อนน้อยใหญ่อยู่ในโรง...

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒๒)

นโยบายการใช้ศาสนานำการเมืองของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างความสัมพันธ์กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงพระองค์เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกตามประเพณีนิยม และมีพระราชหฤทัยแรงกล้าในบวรพุทธศาสนา ทรงบำรู้งดณะสงฆ์และบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอย่างมากมาย ทำให้พวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่และผู้มีทรัพย์สินนิยมเจริญรอยตามพระราชจริยาวัตรนี้ด้วย พระองค์ทรงชักชวนขุนนางชั้นผู้ใหญ่และผู้มีทรัพย์สินและไพร่พลอยู่ในสังกัด ให้ช่วยกันปฏิสังขรณ์และสร้างวัด และถือว่าเป็นงานแผ่นดินอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดการสร้างวัดในที่ดินของตน ทำนองให้เป็นวัดประจำตระกูลเหมือนในสมัยอยุธยา เช่น เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) สร้างวัดกัลยาณมิตรในที่ดินของตน

การให้ความอุปถัมภ์กับวัดที่ขุนนางเหล่านั้นสร้างไว้ ผลสองต่อที่พระองค์ได้รับจากการที่พระองค์ทรงชักชวนให้บรรดาขุนนางข้าราชการพากันสร้างวัดนั้น นัยหนึ่งคือทำให้ขุนนางเหล่านั้นรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีความสำคัญเพราะถึงขนาดตรัสขึ้นชมการสร้างวัดต่อหน้าขุนนางคนอื่น ๆ และอีกนัยหนึ่งคือการเกิดมีวัดวาอารามเพิ่มขึ้นในแผ่นดินอันเป็นที่ขึ้นพระราชหฤทัยของพระองค์อย่างมีต้องสงสัย กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติกล่าวถึงแนวพระราชดำริของพระองค์และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นกับขุนนางว่า

ดําริการหว่านผลกับมนตรี	จะให้มีศรัทธาสรางอาราม
หวังจะให้ได้ผลกุศลมาก	บริจาคทรัพย์หลวงออกดวงหาม
ให้มนตรีสุริยวงศ์ผู้ทรงนาม	ได้มีความบริพัตรพูนศรัทธา
เอาทรัพย์หลวงดวงจ่ายไปหลายวัด	ไม่สังกัดนับซังในสังขยา
สุริยวงศ์ทรงรับกับพระยา	ก็ปรีดาปราโมทย์ด้วยโปรดปราน

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๕๑)

การชักชวนให้บรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ร่วมกันสร้างวัดช่วยประหยัทรายจ่ายให้กับท้องพระคลังเป็นอันมาก อาจเป็นเพราะวลี “พ่อค้า” ของพระองค์ที่ใช้ “...ทรัพย์หลวงตวงล่อลงพอการ ก็พลอยจานเจือลงประจงบึง” (กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๕๑) การพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์หรือเงินจากคลังหลวงเป็นทุนประเดิม และให้ขุนนางไปจัดการสร้างต่อกันเองนี้นับว่าเป็นพระราชดำริที่แยบยลมาก

บรรดาวัดที่บรรดาขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ร่วมกันสร้างนั้น เมื่อสร้างจนเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานชื่อให้เป็นเกียรติยศแก่วงศ์ตระกูลสืบต่อไปด้วย กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพรรณนาว่า

ครั้นเสร็จการขนานนามตามทำนอง	วัดในคลองบางยี่เรือทั้งสามนาม
อินทารามจันทารามนามบัญญัติ	อีกทั้งวัดราชคฤห์เข้าเป็นสาม
วัดท่านราชมนตรีที่อาราม	ขนานนามชื่อวัดคณฑี
วัดท่านโชฎึกสร้างกลางสนาม	ชื่อณพคุณธารามอร่ามศรี
คุณพระคลังสร้างใหม่ทำบุญรี	ลงบัญชีชื่อวัดประยูรวงศ์
วัดพระยาศรีพิพัฒน์บัญญัตินาม	พระยาญาติการามงามระหง
สามปลื้มชื่อจักรวรรดิอันหยั่ง	เจ็ดวังคกงามอยู่ตามเดิม
วัดศาลาสีหน้าชื่อคูหาสวรรค์	เชิงเลนนั้นชื่อบพิตรพิมุขเฉลิม
อีกสองวัดกรุงร้างไปสร้างเดิม	ชื่อคงเดิมโลกสุภาศาลาบุณ
สิบสามวัดด้วยกันเป็นอันดับ	พระราชทรัพย์เจือไปมิให้สูญ
วัดพระยาน้อยใหญ่จึงใหญ่ลย	ได้เพิ่มพูนสร้างงามตามทำนอง
ประทานวัดละพระยาวางศาสร้าง	ที่เริ่มร่างสร้างใหม่จนได้ฉลอง
ที่ได้สร้างต่างนิยมด้วยสมปอง	พาพวกพ้องบำไพร่ไปทำบุญ

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๕๒-๕๔)

วัดดังกล่าวประกอบด้วย

๑. วัดอินทาราม เป็นวัดโบราณเดิมชื่อวัดบางยี่เรือนอกหรือบางยี่เรือใต้ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปฏิสังขรณ์ ต่อมาพระศรีสุนเทพ (เพ็ง) สถาปนาใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓

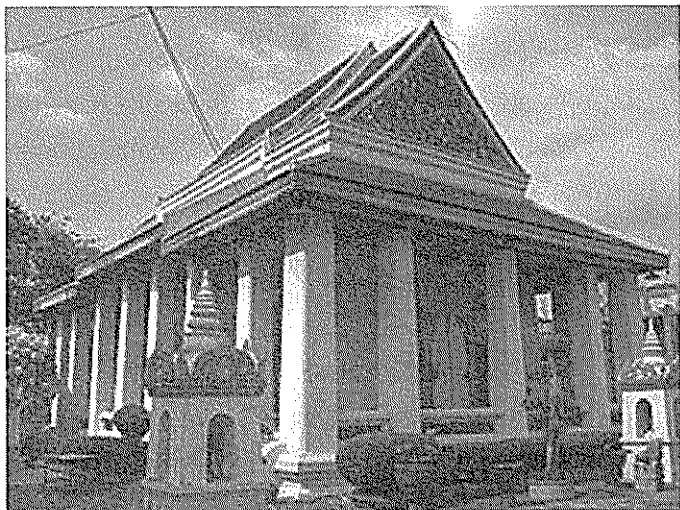
๖๔ ปรัชญา ปานเกตุ

๒. วัดจันทาราม เป็นวัดโบราณเดิมชื่อวัดบางยี่เรือกลาง พระยาสุรเสนาสถาปนา และ
รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์และพระราชทานนาม
๓. วัดราชคฤห์ เดิมชื่อวัดบางยี่เรือในหรือบางยี่เรือเหนือ สมเด็จพระเจ้าตากสิน
สถาปนาขึ้นก่อนแล้วเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มาสร้างใหม่ใน
รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์

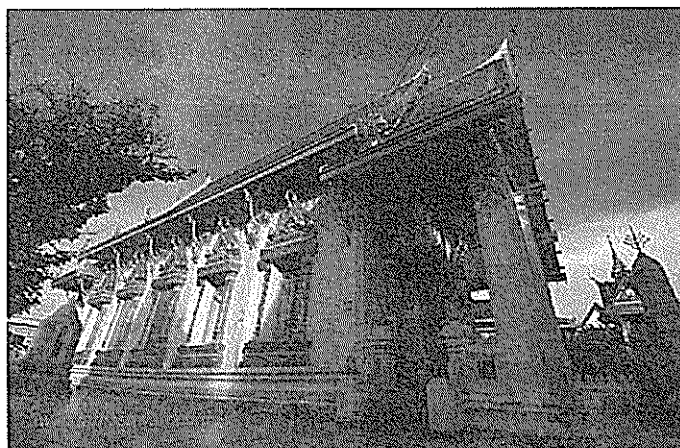


วัดราชคฤห์ กรุงเทพฯ

๔. วัดคหบดี พระยาราชมนตรี (ญ) ข้าหลวงเดิมสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓
๕. วัดนพคุณ เดิมเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาพระยาโชฎีกราชเศรษฐี (ทองจีน ไกรฤกษ์)
ปฏิสังขรณ์และน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๓
๖. วัดประยุรวงศ์ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ได้อุทิศสวน
กาแพซึ่งมีอาณาเขตติดกับบ้านของท่านสร้างวัดขึ้นแล้วถวายเป็น
พระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๓
๗. วัดพระยาศรีพิพัฒน์ เดิมเป็นวัดร้างที่ธนบุรี สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
(ทัต บุนนาค) เมื่อครั้งดำรงบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาศรีพิพัฒน์รัตน
โกศาธิบดี” สถาปนาแล้วน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง

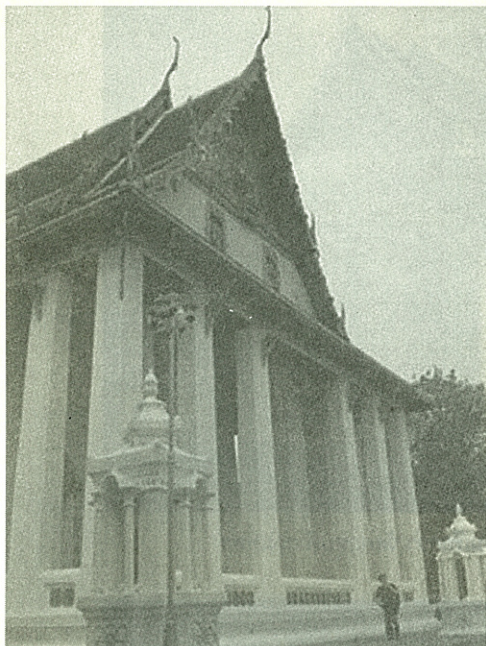


วัดคณบดี หรือปัจจุบันเรียกว่า วัดคฤหบดี กรุงเทพฯ

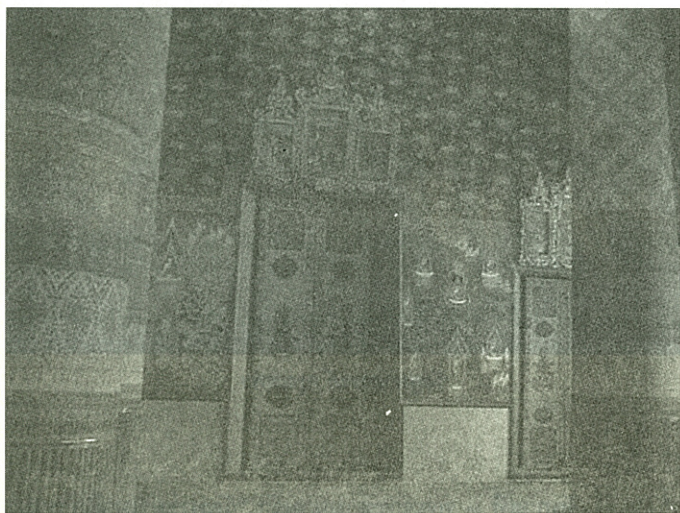


วัดกุหาสวรรค์ กรุงเทพฯ

รัชกาลที่ ๓ พระราชทานนามว่า “วัดพระยาญาติการาม” ภายหลัง
รัชกาลที่ ๔ เปลี่ยนชื่อเป็นพิชัยญาติการาม



วัดเจ็สวัณ หรือวัดหงรัตนาราม กรุงเทพฯ



ภายในพระอุโบสถวัดเจ็สวัณ

๘. วัดจักรวรรดิ เป็นวัดโบราณเดิมชื่อวัดสามปลื้ม เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สถาปนาในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๓ พระราชทานนามวัด
๙. วัดคุหาสวรรค์ เดิมชื่อวัดศาลาสีหน้า รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์
๑๐. วัดเจ็ลวัน สร้างโดยเศรษฐีชาวจีนในสมัยอยุธยา รัชกาลที่ ๓ พระราชทานชื่อว่า วัดหงษารามและในสมัยรัชกาลที่ ๔ เปลี่ยนเป็นวัดหงส์รัตนาราม
๑๑. วัดบพิตรพิมุข เดิมชื่อวัดเชิงเลนหรือตีนเลน กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ทรงสถาปนาใหม่ในรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๑ พระราชทานนาม ต่อมารัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์
๑๒. วัดโลกสุรา เป็นวัดโบราณอยู่ที่เมืองพระนครศรีอยุธยา
๑๓. วัดศาลาปูน เป็นวัดโบราณอยู่ในคลองเมืองพระนครศรีอยุธยา รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม



วัดศาลาปูน พระนครศรีอยุธยา

อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนที่ไม่ได้ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล ในลักษณะอย่างนี้ด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็มีได้ทรงดำเนินหรือเพ่งเล็งเอาผิด ในทางกลับกันพระองค์ทรงใช้พระสติปัญญาอันเฉียบคมของพระองค์ ด้วยการตรัสขึ้นชมวัดที่ขุนนางเหล่านั้นสร้างอยู่เป็นเนืองนิตย์ ขุนนางที่ถูกกล่าวถึงก็ “...แจ่มจัดปรากฏลือยศถา ทูลถวายพระกุศลผลผลา ทรงโมทนาปราโมทย์โปรดภิปราย” (กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๕๕) ส่วน “ที่ใครไม่สร้างระคายอาย ไม่สบายหมอบก้มลงตรมตรอม”

การสร้างความสัมพันธ์กับพระสงฆ์

การสร้างสมบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัดวาอารามและให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ ซึ่งการที่พระมหากษัตริย์ทรงให้ความคุ้มครองและพิทักษ์พุทธศาสนาเช่นนี้ กลายเป็นผลดีต่อพระองค์ เพราะคณะสงฆ์มีส่วนสนับสนุนความชอบธรรมและอำนาจของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมและเป็นผู้นำทางจิตใจให้กับประชาชน ซึ่งเป็นผลดีต่อพระมหากษัตริย์ ในการปกครองอาณาจักร เพราะทำให้ประชาชนยอมรับฐานะของพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง การที่บ้านเมืองได้รับความคุ้มครองจากพระมหากษัตริย์ พุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองเพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก เมื่อบ้านเมืองและพุทธศาสนามีความมั่นคงถาวร ราษฎรก็สามารถทำบุญเพื่อสร้างสมได้ตามใจศรัทธา (วันทนีย์ สงศิริ ๒๕๒๕ : ๑๒)

นอกจากพระราชภารกิจที่ส่งผลดีในทางอ้อมแล้ว พระราชภารกิจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรงคือ การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถวายนิเทศย์แก่พระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม เจ้านายที่ทรงผนวช พระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญ และพระสงฆ์ที่อยู่ในพระอารามหลวงแต่ละปีเป็นจำนวนมาก กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติฯ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ทั้งถนอวาเรียนที่เพียรเพิ่ม ก็แต่งเติมเสริมศักดิ์ให้อภินิหาร
นิจกัตรปัจจัยให้เป็นนิเทศย์ ทรงอุทิศศรัทธาทั้งดาบปี

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒-๓)

พระราชทานกิจประกาศหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติ คือ พระองค์ได้ทรงบาตรในพระราชวังทุก ๆ เช้า และยังทรงนิมนต์พระภิกษุเข้ามาถวาย พระธรรมเทศนา และบอกคัมภีร์ในพระบรมมหาราชวังเป็นนิจลิน ทั้งทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่งจนถึงขนาดจ้างครูมาสอนบาลีให้แก่พระภิกษุสงฆ์บน พระมหาปราสาททุกวัน จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ ๓ ทรงให้ความสำคัญแก่การพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เป็นการสืบทอดแนวความคิดที่มีมาตั้งแต่สมัย อยุธยา นั่นคือ การรับเอาอุดมการณ์พุทธและพราหมณ์ผสมกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นผู้ปกครองประชาชนให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม เป็นผู้ทำสงคราม เป็นผู้สร้างมิตรไมตรีกับรัฐต่าง ๆ เป็นผู้สามารถบันดาลให้ฝนตกต้อง ตามฤดูกาลเพื่อความอุดมสมบูรณ์ พระมหากษัตริย์จึงทรงมีฐานะเป็นเทวราชาและมีอาจ จะแยกความเป็นกษัตริย์กับความเป็นรัฐออกจากกันได้ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังต้อง ค้ำจุนศาสนาโดยสร้างปูชนียวัตถุ ปกครองและบำรุงคณะสงฆ์ ดูแลประชาชนให้อยู่ใน ศีลธรรม พระมหากษัตริย์จึงเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำมนุษย์ไปสู่สุคติ (หม่อม ราชวงศ์อิน รพีพัฒน์ ๒๕๒๗ : ๖๗-๗๐)

การสร้างความสัมพันธ์กับราษฎร

การปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ปรากฏว่ามีตัวบทกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรแสดงขอบเขตพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไว้ ดังนั้นพระองค์ ย่อมทรงมีพระราชอำนาจอันล้นพ้น โดยไม่มีข้อกำหนดที่จำกัดการใช้พระราชอำนาจ ของพระองค์แต่อย่างใด จึงทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครอง บ้านเมืองโดยสิทธิ์ขาด (โยส เซาเดิน ๒๕๐๔ : ๑๓ อ้างถึงใน วันทนีย์ สังศิริ ๒๕๒๕ : ๗) ประกอบกับคนทั่วไปในสมัยนั้นมีความเชื่อในเรื่องบุญตามกฎแห่งกรรม กล่าวคือ มีทัศนะ ต่อชีวิตที่ตนเป็นอยู่ว่าเป็นผลมาจากการดลบันดาลของกรรมเก่าในชาติก่อน ซึ่งถือว่า ทุกคนที่เกิดมามีฐานะเท่ากันไม่ได้ เพราะผู้ที่เกิดมาในตระกูลสูง เป็นเจ้านาย หรือขุนนาง ที่มั่งคั่งได้ก็เพราะผลบุญที่ผู้้นั้นสร้างสมไว้ในชาติก่อน

ความเชื่อในเรื่องบุญตามกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาได้ถูกนำมาใช้ในการ อธิบายความไม่เสมอภาค และความแตกต่างเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของ แต่ละบุคคลในสังคมไทย ความเชื่อเช่นนี้มีส่วนสำคัญในการรองรับ และสนับสนุนฐานะ

ของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ คนทั่วไปในสมัยนั้นมองเห็นว่า ผู้ที่ได้เป็นพระมหากษัตริย์นั้นย่อมเป็นผู้ที่สร้างสมบุญบารมีในอดีตมากที่สุด (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๒๓ : ๔๖) การที่พระมหากษัตริย์สร้างสมบุญมามาก และสามารถแบ่งผลบุญให้แก่ราษฎรได้ด้วย ราษฎรหรือผู้อยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์จะสามารถอยู่เย็นเป็นสุขได้ด้วยบุญบารมีของพระองค์ (อัญชลี สุสาย์ณห์ ๒๕๒๔ : ๑๔-๑๕) เพราะเหตุนี้ ความสุขหรือความทุกข์ของประชาชน เป็นผลมาจากการสร้างสมบุญของพระมหากษัตริย์นั่นเอง

แนวคิดและความเชื่อเช่นนี้อันมีลักษณะเป็นนามธรรม พระมหากษัตริย์จึงต้องปฏิบัติเพื่อสร้างสมบุญให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติพระองค์โดยทรงตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติของกษัตริย์ที่ดี กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติฯ พรรณนาคุณธรรมเหล่านี้ไว้ว่า

หนึ่งเสนาข้าหลวงทั้งปวงหมด	พยุงยศเป็นสง่ากล้าสนาม
ทั้งไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ้นทุกนาม	ก็มีความกรุณาทั้งธานี
มิให้ใครอุกอาจราชศักดิ์	ข่มเหงหักไพร่ฟ้าประชาชนี
พระอัยการบัญญัติสั่งกัณฑ์	ไว้ตามที่พระกำหนดทศพิธ

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๒)

การบำเพ็ญทานบารมีของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกประการหนึ่ง คือการที่ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ปล่อยนักโทษเดิมให้เป็นอิสระ นักโทษคนใดมีโทษถึงประหารชีวิตก็ให้เหลือเพียงจำคุก พระองค์ได้โปรดให้เลิกกฎหมายอากรค่าน้ำ และทรงประกาศห้ามเล่นการพนันทุกประเภท ทรงมีความพยายามที่จะทำให้ราษฎรเลิกการฆ่าสัตว์ อันจะช่วยจรรโลงสังคมให้สงบสุข กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

หนึ่งนักโทษโปรดปล่อยทั้งน้อยใหญ่	ที่โทษใหม่ภัยถึงตัดเกศี
ถึงดไว้ไม่ฆ่าด้วยปราณี	ไว้เพียงที่จำจองไม่ต้องตาย
แล้วโปรดสัตว์จัดบททวิบาท	สั่งประกาศทั่วมดตังกฎหมาย
ห้ามฆ่าเนื้อเมื่อปลาชีวาวาย	ให้ลดคลายค่าน้ำนั้นต่ำลง
เผือกกระบังขังรั้วตั่วปลาเราะ	ทรงสงเคราะห์ห้ามสิ้นทุกสิ่งประสงค์

ฝูงเนือป่าปลาขึ้นไต้ยั้ง	ชีพคงชันษาเพราะบารมี
ห้ามปลากัดตักดูเรียนอาเพี้ยนไก่อ	พระไม่ให้เพื่องุ้งทั้งกรุงศรี
เครื่องตัดลากบาปหนาเป็นราศี	มักฆ่าตีกิ่งฉลวงระว
ด้วยทรงพระกรุณาประชาราษฎร์	จึงห้ามชาดมิให้มีขึ้นมีฉาว
บำรุงหล้าผาสุกทุกแดนดาว	ถ้าชาวคราวราษฎรดีก็ปรีดา

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๓-๔)

การบำเพ็ญทานของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในลักษณะนี้ สะท้อน
หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองราษฎร และช่วยส่งเสริม
พระบุญญาธิการของพระองค์ให้เห็นว่า การที่บ้านเมืองสงบสุขเป็นเพราะการปฏิบัติตาม
หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธและการบำรุงพระสงฆ์อยู่เป็นนิตย์ แม้กระทั่งสามารถ
บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเพื่อความอุดมสมบูรณ์ กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระ
เกียรติกล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า

ถ้าราษฎรทุกข์เข็ญเป็นวิบาก เกิดน้ำมากไฟไหม้ในเคหา	
ทั้งข้าวยากหมากแพงฝนแล้งนา	ที่ตกกล้าแห้งไปไม่สำราญ
ให้อาวรณ์ร้อนในพระทัยเทวษ	ไปทั่วเขตไพร่ฟ้าสุธาสถาน
จะอดอยากยากจนทนมรณ	ให้เกณฑ์การทนต์น้ำปิดท้นบ
ให้ตั้งราชพิธีพืชมงคล	ทั้งองค์สวดหลวงทั้งปวงจบ
นิมนต์สวดพุทธมนต์ไปจนครบ	ฝนสงบน้อยไปมิใคร่มี

ด้วยบุญญาบารมีกนิหาร	โพธิญาณแก้กล้ำสถาผล
ให้อริอันสนัดใจโลกบาลบน	ไม่ทันทนบุญฤทธิ์ทรงพิธี
บันดาลห่าพลาหกให้ตกฟุ้ง	ลงทั่วทั้งทุกประเทศเกษมศรี
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ยินดี	ได้ทำที่ไร่นาสถาว

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๔-๖)

ปีใดที่มีน้ำมาก น้ำฝนท่วมขังไร่นาราชราษฎรจนได้รับความเดือดร้อนเสียหาย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้ตั้ง “พิธีวารีปาลาส” เพื่อให้น้ำให้ลดลง

ราษฎรจะได้เกี่ยวข้าวในนาได้ ในการนี้กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพรรณนาไว้ว่า

ถ้าน้ำมากฟากเมื่อเหลือขนาด	ก็กัมปนาทพระทัยด้วยภัยสนาน
กลัวสาวิวิกลด้วยชลธาร	ทรงสงสารราษฎรจะร้อนรน
ให้ตั้งกิจพิธีวารีปาลาส	พระสังฆราชธานาโกลาหล
ชุมนุมนั่งตั้งสวดพระพุทธรมณต์	ในมณฑลนาวาโยธายาย
ครั้นเสร็จกิจพิธีแล้วดีน้ำ	ยิงปืนซ้ำให้ร้องคะนองสาย
เสียงสนั่นครั้นครั้นคลื่นกระจาย	พลพายพระสวดรดลงมา
ด้วยบารมีภิเษกทรงเอกฉัตร	ช่วยบำบัดภัยราษฎรภัยศาสนา
ให้กัมปนาทอาจองพระคงคา	ก็ลดลาล้ำข้าวขึ้นเพรารวง
ดั่งนารายณ์เพื่อพื้พันกลิ่นสมุทร	ให้ข้าวผุดรุ่งเรืองทั้งเมืองหลวง
หมูไพร่ฟ้าหน้าขุนก็อุ้นทรวง	ได้เด่นดวงปรีดาด้วยบารมีฯ

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๖-๗)

ในคราวที่เกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนราษฎร พระองค์ก็ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงอำนวยการดับไฟด้วยพระองค์เอง กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติบรรยายภาพนี้ว่า

พระเพลิงร้ายพระพายรื้อกระพือทำ	ก็แพ้อำนาจองค์พระทรงบุญ
ดั่งฝนฟ้าห่าแก้วแผ้วระงับ	มาเด็ดดับเพลิงร้ายให้หายเหิน
เห็นถนัดอัศจรรย์อันนาคคุณ	พระการุญรักราษฎรบำบัดภัยฯ

(กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ ๒๕๓๐ : ๘)

จากหลักฐานตัวอย่างที่ยกมานี้ ย่อมชี้ให้เห็นว่าการที่ทรงใช้พระบุญญาบารมีและคุณธรรมตามความเชื่อของคนในสังคมเป็นเครื่องควบคุมราษฎร ทำให้ราษฎรที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์มีความรู้สึกว่าเหตุการณ์วิบัติภัยสามารถขจัดได้ด้วยพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ และเป็นพระมหากษัตริย์คุณยิ่งใหญ่ที่พระองค์พระราชทานเศษส่วนบุญนี้มาสู่ตน

ผลของการนโยบายศาสนานำการเมืองของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อนให้เห็นว่าความเจริญของพระศาสนามีบทบาทในการแสดงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง เพราะโดยทั่วไปการที่บ้านเมืองใดจะสามารถสร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมากอย่างใหญ่โตสวยงามได้ ย่อมเป็นเพราะบ้านเมืองนั้นอยู่ในภาวะเป็นปกติสุขและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง โดยเฉพาะวัดที่สร้างและปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ การที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นระยะเวลาของการ “สร้างบ้านสร้างเมืองใหม่” พระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลทรงต้องการแสดงให้เห็นว่าไทยสามารถฟื้นตัวกลับอยู่ในภาวะปกติสุข มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นอีกครั้งหนึ่งจนสามารถสร้างวัดวาอารามได้ใหญ่โต (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๐๒ : ๒๙)

นอกจากนี้ พิธีการสำคัญทั้งฝ่ายพุทธและพราหมณ์ที่พระมหากษัตริย์โปรดฯ ให้กระทำในบ้านเมืองนั้น ถือว่าเป็นการให้คุณแก่ประชากรราษฎรทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ เพราะประชาชนจะได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีต่าง ๆ นี้แม้จะมีฐานะเพียงผู้ชมพระราชพิธีเหมือนกับการชมมหรสพอย่างหนึ่งก็ตาม ที่สำคัญคือการประกอบพิธีต่าง ๆ ตามที่ได้มีการฝึกซ้อมไว้แล้วอย่างดี โดยมีพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานในพิธี หรือมาประกอบพระราชพิธีด้วยพระองค์เอง ก็เป็นการสำแดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพให้อาณาประชาราษฎรเห็นว่าฝ่ายรัฐบาลมีอำนาจและมีความมั่งคั่ง ทำให้ประชากรราษฎรตระหนักว่าพระองค์ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดที่สมควรแก่การถวายความจงรักภักดี (เวลลา ๒๕๑๔ : ๒๘) พร้อมกันนั้นยังมีผลในแง่จิตวิทยาการเมืองที่ทำให้ราษฎรไทยมีขวัญและกำลังใจดีขึ้นที่จะร่วมมือร่วมใจกันสร้างบ้านเมืองใหม่ให้มั่นคงและปลอดภัยจากข้าศึก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการชมขวัญศรัทธาด้วย (อัครา กาญจนมัย ๒๕๒๓ : ๓๗)

บทสรุป

จากการศึกษากลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติฯ ของนายมี พบว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระบวรพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและวัดวาอารามมากมาย ทั้งได้ทรงบำรุงคณะสงฆ์เป็นอย่างดี การพระราชกุศลต่าง ๆ นั้นพระองค์ก็ทรงปฏิบัติบำเพ็ญอยู่ไม่ขาด เช่น การที่พระองค์ได้ทรงบาตรในพระบรมมหาราชวังทุก ๆ เข้า และยังได้ทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาถวายพระธรรมเทศนา กับบอกพระคัมภีร์ในพระบรมมหาราชวังเป็นนิจสิน

นอกจากการพระราชกุศลแล้ว ในส่วนของราชกรู พระองค์ยังทรงพระเมตตาให้ทานแก่ยากจวณิกเป็นจำนวนมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อยนกโทษที่มีโทษเบา และให้เว้นโทษประหารชีวิตสำหรับโทษหนัก ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ทุกข์ยากของพลกนิกร และทรงรับพระราชภาระปฏิบัติพระราชพิธีเมื่อคราวที่บ้านเมืองประสบภัยธรรมชาติ พระองค์ทรงปรับปรุงระบบการเก็บภาษีอากรเก่าและใหม่ และทรงงดเก็บภาษีจากราชกรูในท้องที่ซึ่งเกิดข้าวยากหมากแพงเพื่อให้ราชกรูของพระองค์ได้รับความเดือดร้อน สมดังหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามที่กำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์ก็คือทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนา ค้ำครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์และให้ความยุติธรรม

พระราชกรณียกิจด้านการพระศาสนาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าว เป็นผลให้บ้านเมืองและประชาชนของพระองค์มีความมั่นคงอุดมสมบูรณ์สามารถรอดพ้นจากหายนะภัยใหญ่น้อย และดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตราบนานปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คุณธรรม จริยธรรม ตามรอยพระโศภิตสัตว์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิมวาทสถาน
แห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “พุทธศาสนาและการรวมทางการเมืองสมัยอยุธยาตอนต้น ๑๘๙๓-
๒๐๑๓.” ใน โบราณคดีฉบับดำรงราชานุภาพ, ๔๓๘-๔๓๙. กรุงเทพฯ :
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. มูลเหตุแห่งการสร้างวัด
ในประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์อัมพพิทยา, ๒๕๐๒.

ตำนานเรื่องวัดอุสสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สถาปนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๔. (คณะสงฆ์วัด
พระเชตุพน จัดพิมพ์เป็นมูทิตาจิต พระราชวชิราภรณ์ [สีนวล ปญญาวิโร ป.ธ.
๙] ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ๕ ธันวาคม ๒๕๔๔).

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. พระบรมราชจักรีวงศ์กับกรุงเทพมหานคร.
กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี,
๒๕๓๗.

เทอดพงศ์ คงจันทร์. การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ. กรุงเทพฯ : มติชน,
๒๕๔๗.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตน
โกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับ
ลิชชิ่ง, ๒๕๓๗. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอดิศร โฉมวิเศษ).

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระ เล่ม
๓ : ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ
สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา,
๒๕๐๔.

นายมี มีหาดเล็ก. กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๐.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓.

เนตรนภิศ นาควัชร, ปิยนาด บุนนาค และ จุลทัศน์ พายมรานนท์. วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๕๒๕). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๓.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. ธรรมรัฐ-ธรรมราชา. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พรเพ็ญ อันตระกูล. “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

โยส เซาเต็น. จดหมายเหตุของโยส เซาเต็น. พระนคร : ชุมชนช่าง, ๒๕๐๔. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจียรน พิชัยสินธิ์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๔).

รัตนาวดี แก้วไชโย. “การศึกษารายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

วรารักษ์ จิวชัยศักดิ์. นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วันทนีย์ สงศิริ. “การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕.

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ.. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเทพฯ :

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล และ ยุพา ชมจันทร์. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่สาม.

ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘.

อดิน รพีพัฒน์, ม.ว.ว. สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖. แปลโดย ม.ว.ว.ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗.

อัจฉรา กาญจน์นัย. “การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

อัญชลี สุสายัณห์. “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ภาษาอังกฤษ

George Finlayson. The Mission to Siam, and Hue, the capital of Cochin China in the years 1821-2. London : J. Murray, 1826.

John Crawford. Journal of an Embassy from the Governor-General of India to the Courts of Siam and Cochin China. London : Oxford University Press, 1967.